
ESENCIJALIZAM NASUPROT SOCIJALNOM KONSTRUKCIONIZMU U PROUČAVANJU LJUDSKE SEKSUALNOSTI

DŽON D. DELAMATER
DŽENET ŠIBLI HAJD

S engleskog prevela Tea Nikolić

Prema klasičnom esencijalizmu postoje osnovne istinite forme ili suštine; između različitih formi ne postoji kontinuitet varijacija nego diskontinuitet, a te istinite forme s vremenom se ne menjaju. Moderni esencijalizam čini verovanje da su izvesni fenomeni prirodni, neizbežni i biološki određeni. Razmatramo sociobiologiju, evolucionu psihologiju, genetička istraživanja, proučavanja mozga i endokrinog sistema kao primere esencijalističkih pristupa, posebno se usredsređujući na to kako ovi istraživački pristupi tretiraju seksualnu orijentaciju i seksualno privlačenje. Nasuprot tome, socijalni konstrukcionizam počiva na uverenju da je stvarnost socijalno konstruisana i naglašava jezik kao važno sredstvo kojim interpretiramo naše doživljaje. Konačno, dajemo primere spajajućih ili interakcionističkih istraživanja, koja ujedinjuju biološke i socijalne uticaje. Zaključujemo da iako mogu postojati teorije i istraživanja koja ujedinjuju biološke i socijalne uticaje, pravo spajanje esencijalizma i socijalnog konstrukcionizma nije moguće.

Danas je među istraživačima seksa malo rasprava burnijih od one koja se vodi između zastupnika esencijalizma i socijalnog konstrukcionizma. Ipak, oba ova termina često ostaju nedefinisana ili pogrešno definisana. U ovom tekstu pažljivo ćemo odrediti obe teoretske pozicije. Naše razmatranje ove rasprave usredsrediće se na sociološke i biološke nauke; paralelna debata postoji u humanističkim naukama, ali nju ćemo u ovom tekstu ostaviti po strani. Da bismo ilustrovali poseban sadržaj ove rasprave, razmotrićemo dve klasične teme u seksološkim istraživanjima – seksualno privlačenje i seksualnu orijentaciju – i kako su im pristupali esencijalisti i socijalni konstrukcionisti. Konačno, razmatramo i mogućnost spajanja esencijalističkog i socijalnog konstrukcionističkog prilaza u seksološkim istraživanjima.

ESENCIJALIZAM

Definisanje esencijalizma

Koncept esencijalizma potiče iz Platonovih (428-348 p.n.e.) radova (Mayr, 1982). Platon je, na primer, smatrao da trougao, bez obzira na to kolika je dužina njegovih stranica ili kakva mu je kombinacija uglova, uvek ima *formu* trougla i da je kao takav nepovezivo različit od kruga ili kvadrata. Prema Platonovom mišljenju fenomen prirodnog sveta bio je naprosto odraz konačnog broja fiksnih i nepromenljivih formi, ili, kako ih je on zvao, eida. Tomisti su u srednjem veku ideji dali novo ime – *suština*. Stalnost i neponovljivost bile su najvažnije odlike suštine. To znači da se suština ne menja i da se kategorički razlikuje od druge suštine. Esencijalisti su nesavršenim manifestacijama suštine pripisali kontinuirane varijacije. Esencijalizam je bio temelj za pozitivizam u filozofiji sve do dvadesetog veka. Otuda je esencijalizam dominirao u filozofskom i naučnom mišljenju zapadnog sveta. Prema ovoj formi esencijalizma odnosićemo se kao prema klasičnom esencijalizmu.

Kada je u pitanju cilj ove rasprave, ironično je da je Darwin bio jedan od prvih koji je odbacio esencijalizam, makar i delimično. Cena ovog odbacivanja bilo je to što su mnogi filozofi tog doba zanemarili njegov rad. Njegovo uočavanje promene kroz evoluciju bilo je fundamentalno suprotno esencijalističkom isticanju konstante.

Glasno ga odbacujući, Popper (1962) je vratio esencijalizam u moderan diskurs filozofske nauke. Prema Popperu esencijalizam definišu dve doktrine. Prvo, “najbolja, istinski naučna teorija opisuje ‘suštine’ ili

‘*esentia natures*’ stvari – stvarnosti koje leže iza pojava”. Drugo, “naučnik i pored sve razumne sumnje može uspeti u konačnom uspostavljanju istinitosti takvih teorija” (Popper, 1962). Za Popera teorije nisu ništa više od hipoteza. One su pre pretpostavke nego pravo znanje.

U naše vreme, u sociološkim naukama, a naročito u seksologiji, čini se da je esencijalizam postao neka nejasna kategorija, termin koji mnogi koriste ali se malo njih zadržava da ga definiše. Ne verujemo u to da oni koji načelno koriste ovaj termin imaju na umu Platonovo zažavanje o istinitim, osnovnim suštinama. Danas esencijalizam implicira uverenje da su izvesni fenomeni prirodni, neizbežni, univerzalni i biološki determinisani (Irvin, 1990). Prema ovoj formi esencijalizma odnosićemo se kao prema modernom esencijalizmu. Termin se često olako koristi da uputi na istraživanje i teoriju koja pretpostavlja biološke osnove – obično biološku determinisanost – seksualnog ponašanja, premda, kao što ćemo videti, postoje takođe i kulturološke esencijalističke teorije. Zanimljivo je da termin esencijalizam uglavnom koriste oni koji mu se protive. U sledećem odeljku predstavimo teorije i istraživanja koji se uklapaju u ovu kategoriju i razmotrićemo da li su se ove teorije i istraživanja povinovali nekim suštinskim osobinama klasičnog esencijalizma: a) verovanje u osnovne istinite forme ili suštine; b) diskontinuitet između različitih formi a ne kontinuitet varijacija; c) nepromenljivost, odsustvo promene u vremenu. Prvo predstavljamo evolucionističke teorije a zatim i skup teorija i istraživanja o najpribližnijim biološkim uzrocima seksualnog fenomena. Konačno, razmotrićemo i mogućnost kulturološkog esencijalizma.

Evolucione teorije

Sociobiologija se definiše kao pokušaj evolucione biologije da razume socijalno ponašanje životinja, uključujući i ljude (Barash, 1977). Ovaj moderan dodatak evolucionoj teoriji bio je inaurisan publikacijom E.O. Vilsona: *Sociobiologija: Nove sinteze* (1975). Donald Simons primenio je ovaj pristup u razumevanju seksualnosti u knjizi *The Evolution of Human Sexuality* (1979).

Evoluciona teorija zastupa stav da su sva živa bića stekla svoju sadašnju formu kroz postepene promene u genetskom nasleđu sukcesivnih generacija. Ove postepene promene posledica su prirodne selekcije; rezultat procesa jeste preživljavanje onih životinja koje su dobro adaptirane u svom okruženju. U prilog prirodnoj selekciji Darwin je obrazložio i seksualnu selekciju koja stvara seksualne razlike. Seksualna selekcija uključuje dva procesa: a) članovi jednog pola (obično muškarci) takmiče se među sobom za pristup drugom polu; b) članovi drugog pola (obično žene) po prioritetu biraju izvesnog člana drugog pola (Trivers, 1972).

David Buss je kompleksnije artikulisao evolucionu teoriju seksualnosti kroz teoriju seksualne strategije (Buss & Schmitt 1993). Ova teorija razlikuje kratkoročne strategije parenja (casual sex) od dugoročnih strategija parenja (odnosno braka). Muškarci i žene se suočavaju sa pojedinim sličnim, kao i sa različitim adaptivnim problemima u kratkoročnim i dugoročnim strategijama parenja.

Prostor nam ne dozvoljava da predstavimo sve nijanse ove teorije, kao ni mnoštvo prikupljenih podataka koji je potkrepljuju (pogledati Allgeier & Wiederman, 1994, 1997; Buss & Schmitt, 1993). Umesto toga usredsre-

dićemo se na dva fenomena koja su i esencijalisti i socijalni konstrukcionisti uporno proučavali i na taj način daćemo pogodnu osnovu za poređenje ova dva pristupa. Ta dva fenomena su seksualno privlačenje i seksualna orijentacija.

Privlačenje. Koga smatramo privlačnim za seksualnog partnera, što znači: kome dajemo prednost kada biramo partnera za parenje? Prema mišljenju evolucionista naše preferencije jesu rezultat sila evolucije; sklonosti koje su nastale imaju funkciju da povećaju reproduktivni uspeh ili sposobnost individue, odnosno da se sastav nećijih gena uspešno kroz generacije prenese na potomke. Kao što smo ranije pomenuli, evolucionisti psiholozi prave razliku između kratkoročnih i dugoročnih strategija parenja; oni smatraju da su kratkoročne strategije parenja više svojstvene muškoj strategiji parenja nego ženskoj (Buss & Schmitt, 1993). Zbog usredsređivanja psiholoških istraživanja na privlačenje u kratkoročnim vezama, ovde ćemo se baviti otkrićima vezanim za kratkoročne strategije parenja.

Prema Bussu i Schmittu (1993) muškarci su razvili sklonost ka partnerkama koje su plodne, a najbolji znak plodnosti jeste fizička atraktivnost. Znakovi fizičke atraktivnosti mogu biti: čista koža, odsustvo povreda, bistre oči, bujna kosa. Znači, žene koje nisu zdrave i koje su verovatno manje plodne to uglavnom i manifestuju nezdravim izgledom i neprivačnom pojavom. Pretpostavlja se da su fizički privlačne žene zdravije i plodnije (Symons, 1987). Mladost je još jedan znak plodnosti i reproduktivne vrednosti, a muškarci prema ovoj teoriji razvijaju sklonost ka mladim ženama bez obzira na vlastite godine.

Gangestad & Buss (1993) dokazuju da se ovaj fenomen može objasniti i međukulturalnim varijacijama kada je u pitanju izbor partnera za parenje. U kulturama gde ima mnogo parazita, zdravlje i otpornost važniji su u oceni partnera nego u kulturama u kojima ima manje parazita. Zbog toga bi fizički izgled trebalo da bude mnogo važniji u izboru partnera u visokopatogenim predelima nego u niskopatogenim, a međukulturalni podaci potvrđuju ovu pretpostavku. Ovaj model bio je tačan i za muške i za ženske preferencije.

Žene su uglavnom više zainteresovane za dugoročne strategije parenja (Buss & Schmitt, 1993). Međutim, kratkoročno vezivanje može za žene imati i neke adaptivne funkcije. Naročito im može obezbediti pristup onim muškarcima koji mogu biti vredni kao dugoročni partneri. Prema ovoj teoriji žene žele dugoročnog partnera koji je sposoban i voljan da obezbedi resurse (novac, hranu, itd.) koji se mogu koristiti za podizanje potomaka. One, kao i muškarci, smatraju fizičku privlačnost indikatorom zdravlja i plodnosti, ali to može biti slabiji faktor u odnosu na dužnost muškaraca da obezbedi sredstva.

Dakle, fizička privlačnost i mladost mogu biti ključne odlike žena koje privlače muškarce. Žene pak privlače muškarci koji mogu obezbediti sredstva i u manjoj meri oni koji su zdravi i privlačni.

Seksualna orijentacija. Seksualna orijentacija je težak zadatak za evolucionu teoretičare. Naizgled, ako su evolucionu sile ključ ljudske seksualnosti, ekskluzivna homoseksualnost bez reprodukcije ne bi trebalo da postoji, pa čak ni sklonost ka biseksualnosti sa smanje-

nim heteroseksualnim parenjem i reprodukcijom. Prirodna selekcija brzo bi odstranila individue i gene koji vode ovim tendencijama. I zaista, sociobiolog Helen Fisher kaže: “sumnjam da i hormoni i okruženje imaju značajne uticaje na seksualne preferencije u ljuskoj vrsti kao i kod drugih životinja” (1992), očigledno implicirajući da evolucionu selekcija nije toliko bitan faktor.

Evolucionu teoretičari koristili su mnogo složeniji koncept – konačnu sposobnost – da bi objasnili održavanje istopolnog seksualnog ponašanja uprkos evolucionim pritiscima (Dickemann, 1995; Weinrich, 1995). Mnoga evolucionu teoretisanja bila su usredsređena na individualnu sposobnost, dakle na prenošenje nećijih gena na kasnije generacije potomaka. Konačna sposobnost, nasuprot tome, odnosi se na reproduktivni uspeh jedne osobe i njenih bliskih rođaka, što znači da se celokupni genski sastav osobe ne prenosi isključivo preko dece na sledeću generaciju nego se takođe prenosi i preko dece braće i sestara (koji takođe nose gene te osobe), kao i preko dece drugih rođaka. Čini se onda da homoseksualni muškarci i lezbejke mogu doprineti sposobnosti svojih rođaka, nećaka i sestrića, pomažući im recimo u pribavljanju materijalnih sredstava, povećavajući tako sopstvenu konačnu sposobnost da nastave evoluciju istopolnih seksualnih orijentacija.

Biološke teorije koje naglašavaju proksimativne uzroke

Sociobiolozi prave razliku između proksimativnih i ultimativnih uzroka ponašanja (Symons, 1987). Proksimativni uzroci, to jest hormoni, imaju neposredan uticaj na ponaša-

nje. Ultimativni uzroci imaju veze sa evolucijom i posebnim okolnostima predaka koje su dovele do evolucije posebnih osobina ili tendencija. U ovom odeljku usredsređićemo pažnju na drugu kategoriju esencijalističkih teorija i istraživanja, na najbliže – biološke uticaje.

Genetski uticaj na ljudsku seksualnost. Za genetiku jednog od naša dva ključna pojma (seksualnu orijentaciju) postojao je veliki teorijski i istraživački interes, ali ne i za genetiku drugog (privlačenje). Bailey i Pillard (1991) proučavali su 56 homoseksualnih muškaraca koji su imali identičnog blizanca. Oni su utvrdili da je 52% braće takođe homoseksualno, to jest da postoji stopa poklapanja od 52%. Među dvojajčanim blizancima stopa poklapanja bila je 22%, a među usvojenom braćom 11%. Bailey, Pillard, Naele i Agyei (1993) pronašli su stopu poklapanja od 48% među lezbejkama i njihovim jednojajčanim blizakinjama, 16% poklapanja među dvojajčanim blizakinjama i 6% među usvojenim sestrama (Vidi Whitam, Diamond & Martin /1993/ za slične rezultate).

Izглеda da ovakve studije obezbeđuju dokaze za genetski uticaj na seksualnu orijentaciju i kod muškaraca i kod žena. One, međutim, ne obezbeđuju dokaz za kompletnu genetičku determinisanost koja bi zahtevala poklapanje od sto odsto među identičnim blizancima.

Spuštajući se na mikro nivo analize, Dean Hamer i njegove kolege objavili su da su identifikovali poseban gen na X hromozomu, pod imenom Xq28, koji objašnjava neke slučajeve muške homoseksualnosti (Hamer, Hu, Magnuson, Hu, & Pattatucci, 1993). Pretnos je, dakle, s majke na sina, a homoseksual-

nost ujaka učestalija je od homoseksualnosti oca i očevih rođaka. Ovo istraživanje je kontroverzno, delom zbog nemogućnosti ponavljanja istih rezultata (Marchal 1995), ali ipak intrigantno.

Faktori mozga. Druga hipoteza je da između homoseksualnih i heteroseksualnih ljudi postoje anatomske razlike mozga. Često se pokušavalo da se ove razlike povežu sa razlikama između muškaraca i žena. Mnoga istraživanja usredsređivala su se na dve skupine ćelija (nukleusa) u hipotalamusu: seksualno dimorfni nukleus (SDN) i intersticijalni nukleus spoljašnjeg hipotalamusa (INAH-1, INAH-2 i INAH-3) (Swaab, Gooren & Hoffman, 1995). Mnoga od ovih istraživanja izvedena su na životinjama i možemo se zapitati kakva je njihova tačnost kada je reč o ljudima. Možda najpoznatija studija koja se bavila istraživanjem hipoteze o razlikama u hipotalamusu kod ljudi jeste istraživanje Le Vaya (1991). On je pronašao da je INAH-3 veći kod heteroseksualnih žena nego kod heteroseksualnih muškaraca i da je INAH-3 kod homoseksualnih muškaraca bio slične veličine kao kod heteroseksualnih žena (ovo istraživanje nije se bavilo lezbejkama). Studija može biti kritikovana u mnogim ravnicama: (a) uzorak je bio veoma mali; bilo je uključeno samo 19 homoseksualnih muškaraca, 16 heteroseksualnih muškaraca i 6 heteroseksualnih žena; (b) svi homoseksualni muškarci, 6 heteroseksualnih muškaraca i jedna žena umrli su od side; (c) za homoseksualne muškarce se znalo da su homoseksualni, za druge su, naprotiv, postojale samo pretpostavke da su heteroseksualni. Zbog toga se zaključci studije ne mogu smatrati konačnim.

Hormoni. Istraživači su decenijama spekulirali o nekoj vrsti hormonskog disbalansa

koji bi bio odgovoran za homoseksualnost. Možda je rezonovanje išlo ovako: homoseksualni muškarci imaju niži nivo testosterona a lezbejke niži nivo estrogena ili možda više testosterona. Nedavne studije nisu uspele da pokažu nikakvu razliku u nivou testosterona između homoseksualnih i heteroseksualnih muškaraca i žena (Banks & Gartell, 1995; Gooren, Fliers, & Courtney, 1990). O hormonalnoj razlici između lezbejki i heteroseksualnih žena urađeno je nekoliko studija. Ove studije nisu pokazale razlike nivoa testosterona (Banks & Gartell, 1995; Dancy, 1990; Downey, Ehrhardt, Schiffman, Dyrenfurth & Becker, 1987).

Bilo je i spekulacija da razlike između heteroseksualaca i homoseksualaca možda postoje u vezi s nekim drugim hormonima, kao što su gonadotropini FSH i LH. Pet od sedam studija o nivou LH kod homoseksualnih muškaraca u poređenju sa heteroseksualnim muškarcima nisu pokazale razlike, a dve su pokazale viši nivo LH kod homoseksualnih muškaraca (Banks & Gartell, 1995), tako da izostaje čvrsta osnova za utvrđivanje razlike u LH nivoima.

Da li su biološke teorije esencijalističke?

Već smo rekli da klasični esencijalizam počiva na tri pretpostavke: (a) uverenju o postojanju osnovnih istinitih formi ili esencija; (b) diskontinuitetu između različitih formi; i (c) konstanti koja znači odsustvo promene u vremenu. Ovde razmatramo da li se biološke teorije koje smo upravo prikazali oslanjaju na ove pretpostavke. Pitanje seksualne orijentacije pruža najočiglednije podatke za analizu.

Sve biološke teorije – evoluciona, genetička, hormonalna i neuroanatomska –

zasnivaju se na pretpostavci, retko kad na tvrdnji, da postoje dve osnovne prave forme: heteroseksualci i homoseksualci. Uprkos Kinsijevoj pionirskoj konceptualizaciji kontinuuma između heteroseksualnosti i homoseksualnosti, ove teorije počivaju na pretpostavci o diskontinuitetu, dakle na tome da su homoseksualnost i heteroseksualnost dve različite, razdvojene kategorije. Dodajmo još da ove teorije počivaju na pretpostavci o vremenskoj konstanti kategorija homoseksualnosti i heteroseksualnosti. Ni jedna od ovih teorija ne uključuje mogućnost da su se frekvencija ili priroda homoseksualnosti mogli promeniti tokom vekova. Ironično, evolucione teorije trebalo bi da prate Darvina i da, u vezi sa homoseksualnošću, inkorporiraju promene u modele adaptacije i selekcije kroz mnoge generacije. Međutim, kao što su stručnjaci primetili, sociobiologija se obično oslanja na verziju evolucione teorije koju moderni biologičari smatraju naivnom (Gould 1987). Otuda veliki kapacitet za promene u vremenu (zajedno sa uslovima u okruženju), koji je toliko važan u evolucionoj teoriji, moderni sociobiolozi i evolucioni psiholozi uglavnom ignorišu.

Kulturalni esencijalizam

Iako se esencijalizam načelno oslanja na gledišta koja su biološko deterministički orijentisana, u okviru studija roda takođe postoje gledišta koja su kulturalno esencijalistička. Zapravo, jedan tekst definiše esencijalizam kao “gledište prema kom se žene i muškarci razlikuju usled socijalizacije, a moguće je da su žene jednake pa čak i superiornije od muškaraca” (Rollins, 1996). Ova definicija nije dovoljno

precizna za naše potrebe, ali dobro ilustruje postojanje kulturalnih esencijalista i njihovo stanovište.

Grupa teoretičara poznata kao kulturalni feministi iznela je gledište prema kom su žene zbog opštih ranih iskustava u detinjstvu inherentno sklone povezivanju, dok su muškarci autonomni i nezavisni. Teorijske osnove za ovo gledište artikulisala je Chodorow (1978); ona smatra da muškarac mora savladati inicijalnu blizinu i jačinu veze između majke i bebe da bi formirao odvojeni, nezavisni, muški identitet, a da žena može da ostane u bliskoj vezi sa majkom i ipak stekne ženski identitet. Ovi kvaliteti odvajanja kod muškarca i povezivanja kod žena opstaju kroz život i rezultat su opšteg kulturnog iskustva. Oni se smatraju esencijalnim kvalitetima. Na teorijskim analizama Chodorowe, Gilligan (1982) zasnova svoje viđenije različitog, ženskog moralnog glasa ističući brigu za drugog i povezanost. Blenkz, Clinchz, Goldberg i Tarulev veruju u “ženski način znanja”, što je takođe derivat ovih ideja.

Ove teorije govore o kulturnom determinizmu suštinskih kvaliteta kod žena i muškarca, koji je rezultat univerzalnih iskustava u najranijem detinjstvu – naime, doživljaja ranih jakih veza između majke i bebe i očevog relativnog odsustva u tim ranim odnosima. Ove teorije kritikovane su zbog pretpostavke da postoji univerzalno iskustvo i zbog ignorisanja različitosti ljudskih iskustava (Lorber & Farrell, 1991).

Zaključak: esencijalizam

Izložili smo tri različite škole esencijalističkog mišljenja: Platonov klasični esencijalizam, moderni esencijalizam, kom je svojstven biološki

determinizam, i na kraju kulturalni esencijalizam. Sve imaju zajedničku pretpostavku da fenomeni kao što su seksualna orijentacija i rod obitavaju u individui (Bohan, 1993) u formi hormona, ličnih težnji i tome sličnog. Ovakav pogled je u oštrom kontrastu sa socijalnim konstrukcionizmom, čiji pobornici ove fenomene vide kao spoljašnje, definisane socijalnim razumevanjem i diskursom.

SOCIJALNI KONSTRUKCIONIZAM

Definisanje socijalnog konstrukcionizma

Termin socijalni konstrukcionizam široko je rasprostranjen u društvenim naukama. Često se slobodno koristi da bi se označio bilo kakav društveni uticaj na individualni doživljaj. Međutim, mnogo je primerenije koristiti ga za poseban teorijski pristup. Osnovna za ovu paradigmu jeste pretpostavka “da je stvarnost društveno konstruisana” (Berger & Luckman, 1966). Ona ima korene u filozofiji ljudskog iskustva, u pisanju Mannheima i Schutza. U društvenim naukama provlači se u radovima Meada i Parsonsa. Najsistematičnije predstavljanje paradigme nalazi se u Bergerovoj i Luckmanovoj knjizi *The social Construction and Reality* (1966). Prvo ćemo predstaviti konstrukcionističku paradigmu, zatim ćemo opisati njeno korišćenje u studijama ljudske seksualnosti, da bismo na kraju dali pregled njene primene na privlačenje i seksualnu orijentaciju.

Konstrukcionistička paradigma

Ovo viđenje snažno se oslanja na Bergerovu i Luckmannovu raspravu. Rasprava je organizo-

vana oko pet iskaza, koje smo izveli iz dužeg jedinstvenog teksta.

Prvo, naše iskustvo sveta je uređeno. Mi ne percipiramo haotičnu zbrku simbola, zvukova, mirisa i dodira. Svet percipiramo kao sadržaj odvojenih događaja i specifičnih osoba koje se angažuju u vezi sa posebnim ponašanjima određenim redom. Svet doživljavamo kao objektivnu realnost koja se sastoji od događaja i osoba koji postoje nezavisno od naše percepcije tih događaja i osoba.

Drugo, jezik obezbeđuje osnove na kojima formiramo smisao sveta. Jezik nam obezbeđuje kategorije ili tipizacije koje koristimo da bismo klasifikovali događaje i osobe i da bismo ih doveli u red. Jezik obezbeđuje značenje kojim interpretiramo nove doživljaje. Jezik, ili diskurs, jeste “primaran i konstitutivan za svet” (Miller).

Treće, realnost svakodnevnog života je zajednička. Druge osobe opažaju realnost na umnogome sličan način, sastavljenu od sličnih događaja, osoba, radnji i reda. Ovaj zajednički ili intersubjektivni karakter razlikuje stvarnost svakodnevnog života od idiosinkretičkih realnosti poput snova. Jezik nam omogućuje da podelimo iskustvo, da sopstvene doživljaje učinimo dostupnim drugima. Tako je stvarnost produkt društvene interakcije (Gergen, 1985).

Četvrto, zajednička tipizacija stvarnosti postaje institucionalizovana. Zajednička tipizacija ljudi i događaja vodi do stvaranja navike: “Dok u teoriji mogu postojati stotine načina da se napravi projekat građenja čamca od šibica, navika ih svodi na jedan.” (Berger & Luckmann, 1966). Stvaranje navike čini da ponašanje drugih bude predvidivo, i podstiče ak-

tivnosti udruživanja (Mead, 1934). Jednom kada tipizacija ili praksa postanu navika, to ih čini očekivanim, a mehanizmi socijalne kontrole razvijaju se da ih očuvaju. Od posebnog značaja su institucionalizovane uloge, uzajamna tipizacija ponašanja aktera u specifičnim kontekstima.

Peto, znanje može biti institucionalizovano na nivou društva ili unutar podgrupa. Poduniverzum značenja je socijalno izdvojeno obilje znanja koje “nosi” specifična grupa. Među takvim grupama može postojati sukob.

Naša rasprava je do ove tačke naglašavala iskustvo spoljašnjeg sveta u odnosu na individuu. Šta je sa iskustvima osećanja? Primenuje se ista teorija. Jezik nam obezbeđuje kategorije koje koristimo da bismo interpretirali ili osmislili unutrašnje fenomene. Postoje jake i slabe verzije konstrukcionizma u vezi s osećanjima kao što su emocije (Armon-Jones, 1986). Jača verzija tvrdi da je čitavo iskustvo socijalnokulturni produkt: “Nijedna emocija ne može biti prirodno stanje... niti se može smatrati za kulturalnu modifikaciju prirodnog stanja.” Slabija verzija “priznaje ograničen opseg prirodnih emocionalnih reakcija”. Međutim, naturalističko objašnjenje je ograničeno pošto značajni aspekti emocionalnog odgovora formiraju mentalni život, interese, ciljeve i opšte stavove od kojih se većina odražava na život pojedinca kao člana kulturne zajednice.

Socijalna konstrukcija seksualnosti

Bergman i Luckmann (1966) objavili su da je seksualnost “utemeljena u biološkim nagonima” i da ti nagoni obezbeđuju opštu motivaciju. Ali biologija ne diktira gde, kada i s kojim

objektom će se osoba upustiti u seksualno opštenje; "seksualnost... (se) usmerava u specifičnim pravcima pre sociološki nego biološki, i to usmerenje ne samo da nameće granice aktivnostima nego direktno utiče na organske funkcije".

Gagnonova i Simonova knjiga *Seksualno ponašanje* (1973) predstavlja teoriju seksualnosti koja je fundamentalno socijalno konstrukcionistička. Oni odbacuju esencijalistički pogled i tvrde da "seksualnost nije... univerzalni fenomen koji je isti u svim istorijskim vremenima i kulturnim prostorima" (Gagnon, 1990). Seksualnost je kreirana kulturom, koja je odredila pojedina ponašanja i pojedine veze kao "seksualne", kao i učenjem članova tih društava šta je to seksualno.

211 Laws i Schwartz (1977) primenili su konstrukcionističku paradigmu na žensku seksualnost u Sjedinjenim Državama. Uz poštovanje fenomena kao što su rođenje, seksualna anatomija, menstruacija, seksualna inicijacija, impotencija i frigidnost, "primaran značaj ovih bioloških događaja nije to što su se oni dogodili nego to što su ih drugi zapazili. Oni imaju socijalni značaj; postoje termini koji ih označavaju, o njima se raspravlja." Primećujemo isticanje jezika i komunikacije kao izvora značenja ili smisla bioloških fenomena.

Foucault (1978) je sistematično primenio socijalni konstrukcionizam na ljudsku seksualnost. On je tvrdio da seksualnost nije suština. To nije biološki kvalitet ili prirodni, unutrašnji nagon čiji je karakter nepromenljiv u vremenu i prostoru. Seksualnost je kulturni konstrukt. Njeno značenje je izvedeno iz jezika ili diskursa; svaka institucija u društvu ima dis-

kurs o seksu, način razmišljanja i govora o širokoj skali ponašanja i aktera koji su uključeni u seksualno izražavanje. Slično je tvrdio i Gagnon (1990): svaka institucija u društvu ima "sistem instrukcija za seksualnost".

Privlačenje. Prema teorijama socijalnog konstrukcionizma naše sklonosti prema partnerima jesu rezultat socijalizacije, prihvatanje univerzuma smisla naše potkulture koja se odnosi na biranje partnera. Sociokulturni standardi poželjenosti reflektovaće kulturne vrednosti, ekonomsku i socijalnu strukturu i karakterističnu podelu rada u domaćinstvu u toj kulturi. Čini se da su neke karakteristike kao što su fizička privlačnost, obrazovanje i inteligencija univerzalne. Dok su druge karakteristike poput poželjne starosti ili nevinosti u nekim društvima mnogo važnije nego u drugim (Hatfield & Rapson, 1996).

Esencijalisti su naglašavali univerzalne preferencije. Socijalni konstrukcionisti smatraju da i pored toga što sklonost prema atraktivnom seksualnom partneru može biti univerzalna ipak ne postoje univerzalni standardi atraktivnosti (Fausto-Sterling, 1986). U jednom društvu muškarci mogu smatrati punije žene seksualno privlačnim dok u drugim društvima muškarce mogu uzbuđivati mršave žene.

Evolucionisti teoretičari objašnjavaju da preferencije za izbor partnera služe reproduktivnim ciljevima, ističući činjenicu da će muškarac ili žena birati plodnog partnera. Studija Howarda, Blumsteina i Schwatrza (1987) dovodi u pitanje ovo gledište. Howard i njegove kolege proučavale su preferencije oba partnera među heteroseksualnim parovima (n=4134), muškim homoseksualnim parovima (n=969) i lezbejskim

parovima (n=788). I dok su neki rezultati bili u skladu sa evolucionim stanovištem, drugi nisu. Većina ispitanika iskazala je jake preferencije za ekspresivnog (afektivnog, strasnog) partnera i karakteristike koje su povezane sa zadovoljstvom u vezi i njenim opstankom – osobine koje nemaju direktne veze sa plodnošću.

Evolucionni psiholozi smatraju da je sigurnost u očinstvo glavna briga muškarca. To u dugoročnim strategijama parenja vodi do sklonosti ka devicama (Buss & Schmitt, 1993). Opet, podaci dobijeni iz društveno konstrukcionističkih istraživanja dovode ovo gledište u pitanje. Schlegel (1995), na osnovu proučavanja antropološke literature, zaključuje da je vrednost pridata devičanstvu u braku povezana sa time što porodica mlade daruje brak. Ona smatra da u takvim društvima mladina porodica “kupuje” zeta da uspostavi ili ojača socijalni status porodice. Tako, veliku vrednost ženskoj nevinosti pridaje porodice mlade a ne mladoženja i njegova porodica.

Seksualna orijentacija. Sve biološke teorije o kojima smo ranije raspravljali uključuju pretpostavku da postoje dva različita tipa ljudi – heteroseksualni i homoseksualni – i da je svaka osoba ili jedno ili drugo. Ako je sklonost ka partneru istog pola genetička, hormonalna ili anatomska, u različitim kulturama mogu se očekivati makar neke sličnosti kod homoseksualnih muškaraca i lezbejki (da ne pominjemo heteroseksualne muškarce i žene). Socijalni konstrukcionisti, naprotiv, očekuju bitne varijacije u raznim kulturama kada je u pitanju ponašanje povezano sa homoseksualnošću i heteroseksualnošću. Na osnovu pregleđa antropološke literature Blackwood (1993)

zaključuje da homoseksualnost varira od društva do društva.

Modeli homoseksualnog ponašanja oslikavaju vrednosne sisteme i socijalnu strukturu raznih društava u kojima su uočeni. Ideologija koja se tiče muških i ženskih uloga, regulisanja veze i braka, kao i seksualna podela rada važne su konstrukcije homoseksualnog ponašanja.

Zapravo, u jednoj kulturi postoji velika raznovrsnost u seksualnom ponašanju i životnim stilovima. Mogu se uporediti primeri homoseksualnih i heteroseksualnih muškaraca u vezi s kvantitativnim merama poput broja seksualnih partnera i uočiće se znatna razlika. Takva masa poređenja ohrabruje nas da ignorišemo ili previdimo celibat i verne homoseksualne muškarce i ekstremno promiskuitetne oženjene heteroseksualne muškarce. Ovakva kompleksnost je nekonzistentna sa sociobiološkim i evolucionim modelima (Fausto-Sterling, 1986).

Osim toga, kao što smo ranije primetili, zagovornici biološke teorije o seksualnoj orijentaciji pretpostavljaju konstantu u životu individue. Neko je heteroseksualan ili homoseksualan ceo svoj život. Postoje društva u kojima je seksualna orijentacija, čini se, fiksirana i povezana sa institucionalizovanim ulogama koje neko obavlja u svom životnom ciklusu. Međutim, postoje i druga društva u kojima su granice između seksualnih orijentacija fluidne i osoba se kreće napred i nazad tokom svog života. Vredan je primer iz Zambije, kao što beleži Herdt (1984). U ovoj kulturi muškarci su inicirani u stanje ekskluzivno homoseksualnog ponašanja. Po venčanju dolazi period u kom

imaju seksualni kontakt s muškarcima ili mladima i svojim ženama. Po rođenju deteta oni postaju isključivo heteroseksualni. Zambija nema koncept homoseksualnosti kao životnog opredeljenja i stila.

Socijalna konstrukcija roda

Jedna od tema koja zauzima vodeće mesto među socijalnim konstrukcionistima je rod i njegova društvena izgradnja (Bohan, 1993; Lorber&Farrell, 1991; Unger, 1989). Česta je pogreška da socijalna konstrukcija roda znači da su rodno tipični atributi jednostavan rezultat socijalizacije (Bohan, 1993). Pozicija socijalnog konstrukcionizma je, kao što je pomenuto ranije u tekstu, mnogo kompleksnija od toga. Socijalni konstrukcionisti ne vide rod kao individualnu osobinu – kao što to čine esencijalisti – već kao proces izvan individue. Rod je definisan interakcijom između ljudi, jezikom i diskursom kulture.

Zaključak: socijalni konstrukcionizam

Analiza socijalnog konstrukcionizma ima nekoliko tačaka (Miller, u štampi). Prvo, centralna uloga data jeziku obezbeđuje konkretan mehanizam kojim kultura utiče na misli i ponašanje individue. Nekoliko pisaca sledilo je put Georgea Herberta Meada (1934). Drugo, socijalni konstrukcionizam može pretpostavljati složenost u okviru jedne kulture; on ne pretpostavlja uniformnost. Treće, dosledan je u varijacijama kroz društva i vreme.

ZAKLJUČAK

U ovom članku odredili smo osnovne esencijalizma i socijalnog konstrukcionizma i potom is-

pitali njihovu primenu u istraživanju dve seksualne teme: seksualnu orijentaciju i privlačenje. Esencijalistički pristupi istraživanju seksualne orijentacije – bilo evolucionistički pristup ili pristup koji se oslanja na hormone, genetiku ili faktore mozga – počivaju na pretpostavci da: a) postoje prave istinite suštine (homoseksualnost i heteroseksualnost); b) postoji diskontinuitet između formi (homoseksualnost i heteroseksualnost su dve različite, odvojene kategorije, a ne krajnje tačke kontinuuma); c) konstanta ovih pravih suština opstaje u vremenu i u raznim kulturama (homoseksualnost i heteroseksualnost imaju istu formu danas u američkoj kulturi kao što su je imali vekovima i kao što je imaju u drugim kulturama danas). Moderni esencijalizam se obično izjednačava sa biološkim determinizmom, iako postoji i struja kulturalnog esencijalizma. Socijalni konstrukcionisti, naprotiv, smatraju da ne postoji prava suština; stvarnost je socijalno konstruisana, i otuda su i fenomeni kao što je homoseksualnost socijalno konstruisani produkti jedne kulture, jezika i institucija.

S obzirom na privlačenje, istraživači esencijalisti (posebno zagovornici evolutivne teorije) traže međukulturalne univerzalije u modelima privlačenja. Oni te univerzalne modele – poput sklonosti prema fizički atraktivnim osobama ili naglašavanja zdravlja – vide kao produkte evolucije sa ciljem da se uveća sposobnost pojedinca. Socijalni konstrukcionisti ne usredsređuju se na univerzalne kvalitete privlačnog partnera nego na kulturološke varijacije u skladu s kojima se nešto smatra privlačnim, kao što su, na primer, pre jednog veka bile privlačne žene sa oblinama poput onih na Rubensovim slikama, što je u oštroj suprotnosti sa da-

našnjom sklonošću ka mršavim ili atletski građenim ženama. U odeljku koji sledi dajemo pregled kritika esencijalizma i socijalnog konstrukcionizma a zatim razmatramo mogućnost sintetičkog pristupa koji bi integrisao esencijalizam i socijalni konstrukcionizam.

Kritike esencijalizma i socijalnog konstrukcionizma

Dve osnove pretpostavke evolucione psihologije bile su oštro kritikovane. Prva je pretpostavka o vremenskoj konstanti preferencija i praksi sparivanja. Nekoliko analiza dokumentovalo je promene u izboru partnera, braku i ispoljavanju seksualnosti van braka koje se jesu dogodile tokom vremena (Aries, 1993; Foucault, 1978).

Kritikovana je i pretpostavka o diskontinuitetu formi. Kritika ukazuje na varijacije forme koju pojedinačni fenomen preuzima i unutar jedne kulture i u različitim kulturama. Homoseksualnost uključuje nekoliko različitih stilova u savremenoj Americi. U isto vreme, značenje pojedinačnog ponašanja veoma varira od jedne grupe do druge. U kulturi angloameričkih belaca, dva muškarca koja imaju analni snošaj smatrala bi se homoseksualcima. U meksičkoj kulturi muškarac koji uzima aktivnu ulogu označen je kao mačo i nije stigmatizovan, dok se muškarac koji preuzima receptivnu ulogu smatra homoseksualcem (Magona & Carrier, 1991).

Ograničenje jedne verzije konstrukcionističke misli jeste to što ona individui dodeljuje pasivnu ulogu. Isticanjem primarne socijalizacije i učenja jezika od strane novih članova ostavlja se malo prostora za individualne inicijative i kreativnost. Rezultat je ono što

Wrong (1961) karakteriše kao koncept prekomerne socijalizacije; ironično je što on kritikuje takve koncepte zbog njihove nemogućnosti da prepoznaju uticaj biologije na mišljenje i ponašanje. To potiskivanje pojedinca u pasivan položaj može biti manje istinito od Bergerove i Luckmanove (1966) formulacije. Još jedna slabost jesu ograničena objašnjenja i predvidiva moć konstrukcionističkih teorija u naglašavanju raznovrsnosti.

Spajanje pristupa

Tipični pokušaji da se biološki i socijalni uticaji spoje u jednu teoriju jesu interakcionističke teorije, i pored toga što one razmatraju dodatne uticaje a ne traže vezu između prave interakcije dve grupe uticaja. Zato izbegavamo termin interakcionistički pristup i ove pristupe jednostavno nazivamo sintetičkim, misleći na teoretsko i empirijsko udruživanje esencijalističkog i socijalno konstrukcionističkog pristupa. Ovde razmatramo dva primera takvog sintetičkog stanovišta.

Berscheidova i Walstersova (1974) dvokomponentna teorija ljubavi i privlačenja jeste jedan primer. Prema ovoj teoriji strasna ljubav događa se kada dva stanja postoje simultano: a) osoba je u stanju jakog fizičkog uzbuđenja, b) situacija je takva da osoba primenjuje posebnu kognitivnu oznaku – "ljubav" – za senzaciju koju je doživela. Veliki broj istraživača obezbedio je dokaze za ovu teoriju (White, Fishbein & Rutstein, 1981). Da li je ova teorija primer sjedinjavanja esencijalizma i konstrukcionizma? Jedan deo je sigurno biološki, ali – da li se oslanja na esencijalistička zapažanja? Možda, ako neko smatra da je zasnovana na

pretpostavci da u seksualnom nagonu ili uzbuđenju postoji prava suština koja mora biti aktivirana da bi se dogodilo iskustvo strasne ljubavi. Deo (b) je čisto socijalno konstrukcionistički. Pripisano je izvesno unutrašnje stanje fizičkom uzbuđenju, ljubav je socijalno konstruisana, zasnovana na situaciji (prisustvu atraktivnog člana drugog roda) i drugim faktorima. Druge oznake, kao što su strah ili bes mogu se pripisati ovom unutrašnjem stanju ako je situacija drugačija.

Drugi premer je zalaganje antropologa Donalda Tuzina (1995) za biokulturološki pristup razumevanju seksualnosti. Prema njegovim analizama seksualna želja je suštinski proizvod evolucije. Seksualna želja je tako jaka sila da su ljudi, kako on naglašava, rizikovali život, mir, porodicu i reputaciju u svojoj težnji da ispolje svoju seksualnu želju. Ali iskazivanje seksualne želje je izazvano i ograničeno uspomenu, situacionim faktorima i kulturološkim razumevanjem koje nam govori ko su nam prikladni partneri, koji partneri mogu biti opasni i tako dalje. Otuda, iako seksualna želja može biti biološki vođena, njeno ispoljavanje je socijalno konstruisano. Ovde nam se čini da ponovo vidimo spajanje esencijalističkog pogleda na seksualnu želju sa socijalnim konstrukcionizmom njenog ispoljavanja.

Da li zaista mogu postojati prave sintetičke teorije?

215 Ova dva primera zasiguno predstavljaju primere sintetičkih teorija, oslanjajući se na kombinaciju bioloških i kulturoloških faktora koji utiču na seksualnost. Ali, kao što smo ranije primetili, biološki uticaj ne može jednostavno biti izjednačen sa esencijalizmom, kao što ni socijalni uticaj ne može biti izjednačen sa socijalnim konstrukcionizmom. Prema našem viđenju, osnovne definicije esencijalizma i socijalnog konstrukcionizma mogu sprečiti napore da se zaokruže sintetičke teorije. Esencijalizam se oslanja na zapažanje o pravim suštinama, sa implikacijama (izraženim u pozitivizmu) da je moguće spoznati ove suštine direktno i objektivno. Socijalni konstrukcionizam, naprotiv, tvrdi da se ne može ništa neposredno znati o ovim pravim suštinama ili stvarnosti nego da se ljudi uvek uključuju u socijalno konstruisanu stvarnost. Između ova dva pristupa nema popuštanja. Slično tome, esencijalisti naglašavaju zasebne i različite kategorije ili suštine, što je u suprotnosti sa socijalno konstrukcionističkim pogledom na zapanjujuću različitost seksualnog ispoljavanja kroz vreme i kulturu, pa čak i u ponašanju jedne osobe. Zbog toga, iako se interakcionističke ili sintetičke teorije mogu uokviriti biološkim ili kulturološkim uticajem, nama se čini malo verovatnim da je moguće stvarno sjedinjenje esencijalističkog i socijalno konstrukcionističkog prilaza.

Izvornik: John D. Delamater i Janet Shibley Hyde, "Essentialism vs. Social Constructivism", *Journal of Sex Research*

BIBLIOGRAFIJA

- Allgeier, E. R., & Welderman, M. W. (1994). How useful is evolutionary psychology for understanding contemporary human sexual behavior? *Annual Review of Sex Research*, 5, 218-256.
- Aries, P. (1993). Thoughts on the history of homosexuality. In D. N. Suggs & A. W. Miracle (Eds.), *Culture and human sexuality* (pp. 356-366). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Armon-Jones, C. (1986). The thesis of constructionism. In R. Harre (Ed.), *The social construction of emotions* (pp. 32-56). Oxford, England: Blackwell.
- Bailey, J. M., & Pillard, R. C. (1991). A genetic study of male sexual orientation. *Archives of General Psychiatry*, 48, 1089-1096.
- Bailey, J. M., Pillard, R. C., Neale, M. C., & Agyei, Y. (1993). Heritable factors influence sexual orientation in women. *Archives of General Psychiatry*, 50, 217-223.
- Banks, A., & Gartrell, N. K. (1995). Hormones and sexual orientation: A questionable link. *Journal of Homosexuality*, 28, 247-268.
- Barash, D. P. (1977). *Sociobiology and behavior*. New York: Elsevier.
- Belenky, M. F., Clinchy, B. M., Goldberger, N. R., & Tarule, J. M. (1986). *Women's ways of knowing: The development of self, voice, and mind*. New York: Basic Books.
- Berger, P., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Garden City, NY: Doubleday.
- Berscheid, E., & Walster, E. (1974). A little bit about love. In T. L. Huston (Ed.), *Foundations of interpersonal attraction* (pp. 355-381). New York: Academic Press.
- Blackwood, E. (1993). Breaking the mirror: The construction of lesbianism and the anthropological discourse on homosexuality. In D. N. Suggs & A. W. Miracle (Eds.), *Culture and human sexuality* (pp. 328-340). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Bohan, J. S. (1993). Regarding gender: Essentialism, constructionism, and feminist psychology. *Psychology of Women Quarterly*, 17, 5-21.
- Buss, D. M. (1994). *The evolution of desire: Strategies of human mating*. New York: Basic Books.
- Buss, D. M. (1997). Sexual strategies theory: Historical origins and current status. *The Journal of Sex Research* 35, 19-31.
- Buss, D. M., & Schmitt, D. P. (1993). Sexual strategies theory: An evolutionary perspective on human mating. *Psychological Review*, 100, 204-232.
- Chodorow, N. (1978). *The reproduction of mothering*. Berkeley: University of California Press.
- Dancey, C. P. (1990). Sexual orientation in women: An investigation of hormonal and personality variables. *Biological Psychiatry*, 30, 251-264.
- Dickemann, M. (1995). Wilson's Panchreston: The inclusive fitness hypothesis of sociobiology re-examined. *Journal of Homosexuality*, 28, 147-183.

- Downey, J., Ehrhardt, A. A., Schiffman, M., Dyrenfurth, I., & Becker, J. (1987). Sex hormones in lesbian and heterosexual women. *Hormones and Behavior*, 21, 347357.
- Fausto-Sterling, A. (1986). *Myths of gender*. New York: Basic Books.
- Fisher, H. (1992). *Anatomy of love: The mysteries of mating, marriage, and why we stray*. New York: Fawcett Columbine.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality, Vol. 1, An introduction*. New York: Pantheon.
- Gagnon, J. H. (1990) The explicit and implicit use of the scripting perspective in sex research. *Annual Review of Sex Research*, 1, 1-43.
- Gagnon, J. H., & Simon, W. (1973). *Sexual conduct*. Chicago: Aldine.
- Gangestad, S. W., & Buss, D. M. (1993). Pathogen prevalence and human mate preferences. *Ethology and Sociobiology*, 14, 89-96.
- Gergen, K. J. (1985). The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist*, 40, 266-275.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gooren, L., Fliers, E., & Courtney, K. (1990). Biological determinants of sexual behavior. *Annual Review of Sex Research*, 1, 175196.
- Gould, S. J. (1987). *An urchin in the storm*. New York: Norton.
- Hamer, D. H., Hu, S., Magnuson, V. L., Hu, N., & Pattatucci, A.M. L. (1993). A linkage between DNA markers and the X chromosome and male sexual orientation. *Science*, 261, 321-327.
- Hatfield, E., & Rapson, R. L. (1996). *Love and sex: Cross-cultural perspectives*. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.
- Herd, G. (1984). *Ritualized homosexuality in Melanesia*. Berkeley: University of California Press.
- Howard, J. A., Blumstein, P., & Schwartz, P. (1987). Social or evolutionary theories? Some observations on preferences in human mate selection. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 194-200.
- Irvine, J. M. (1990). *Disorders of desire: Sex and gender in modern American sexuality*. Philadelphia: Temple University Press.
- Laws, J. L., & Schwartz, P. (1977). *Sexual scripts: The social construction of female sexuality*. Hinsdale, IL: Dryden.
- LeVay, S. (1991). A difference in hypothalamic structure between heterosexual and homosexual men. *Science*, 253, 1034-1037.
- Lorber, J., & Farrell, S. A. (1991). *The social construction of gender*. Newbury Park, CA: Sage.
- Magana, J. R., & Carrier, J. M. (1991). Mexican and Mexican American male sexual behavior and spread of AIDS in California. *The Journal of Sex Research*, 28, 425-441.

- Marshall, E. (1995). NIH's "gay gene" study questioned. *Science*, 268, 1841.
- Mayr, E. (1982). *The growth of biological thought: Diversity, evolution, and inheritance*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Miller, J. (in press). Theoretical issues in cultural psychology and social constructionism. In J. W. Berry, Y. Poortinga, & J. Pandey (Eds.), *Handbook of cross-cultural psychology*, Vol. I (rev. ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Popper, K. R. (1962). *Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge*. New York: Basic Books.
- Rollins, J. H. (1996). *Women's minds, women's bodies: The psychology of women in a biosocial context*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Schlegel, A. (1995). The cultural management of adolescent sexuality. In P. R. Abramson & S. D. Pinkerton (Eds.), *Sexual nature, sexual culture* (pp. 177-194). Chicago: University of Chicago Press.
- Swaab, D. F., Gooren, L. J. G., & Hofman, M. A. (1995). Brain research, gender, and sexual orientation. *Journal of Homosexuality*, 28, 283-301.
- Symons, D. (1979). *The evolution of human sexuality*. New York: Oxford University Press.
- Symons, D. (1987). An evolutionary approach: Can Darwin's view of life shed light on human sexuality? In J. H. Geer & W. T. O'Donohue (Eds.), *Theories of human sexuality* (pp. 91-126). New York: Plenum.
- Trivers, R. L. (1972). Parental investment and sexual selection. In B. Campbell (Ed.), *Sexual selection and the descent of man: 1871-1971* (pp. 136-179). New York: Aldine.
- Tuzin, D. (1995). Discourse, intercourse, and the excluded middle: Anthropology and the problem of sexual experience. In P. R. Abramson & S. D. Pinkerton (Eds.), *Sexual nature, sexual culture* (pp. 257-275). Chicago: University of Chicago Press.
- Unger, R. K. (1989). *Representations: Social constructions of gender*. Amityville, NY: Baywood.
- Weinrich, J. D. (1995). Biological research on sexual orientation: A critique of the critics. *Journal of Homosexuality*, 28, 197-213.
- Whitam, F. L., Diamond, M., & Martin, J. (1993). Homosexual orientation in twins. *Archives of Sexual Behavior*, 22, 187-206.
- White, G. L., Fishbein, S., & Rutstein, J. (1981). Passionate love and the misattribution of arousal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41, 56-62.
- Wilson, E. O. (1975). *Sociobiology: The new synthesis*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wrong, D. (1961). The oversocialized conception of man in modern sociology. *American Sociological Review*, 26, 183-193.